

More i njegova važnost

Ante Z. Turina, Rijeka

1. POJAM MORA. — U širem smislu pod morem (engl. *sea*, franc. *mer*, njem. *Meer*, tal. *mare*) podrazumjevamo vodene mase na površini Zemlje prosječno jednakih fizikalnih i kemijskih svojstava koje su u međusobnoj vezi.¹ Iz ove definicije slijedi: a) da se rijeke, jezera i druge vode na kopnu ne ubrajaju u more (jer se od ovog razlikuju po svojim fizikalnim i kemijskim svojstvima); b) da Mrtvo more, Kaspijsko more i slične vodene mase, iako po svome nazivu i fizikalno-kemijskim karakteristikama odgovaraju pojmu mora, ne predstavljaju more, već jezera (jer ne stoje u međusobnoj vezi sa svjetskim morem).

More u širem smislu dijelimo na oceane i mora. Oceani (Tihi, Atlantski i Indijski) su tri² velika svjetska bazena ispunjena kontinuiranom masom slane morske vode i smješteni između kontinenata. Mora (u užem smislu) su dijelovi oceana koji u pogledu svojih fizikalno-kemijskih svojstava pokazuju posebne i prosječno jednake karakteristike.³

2. MORE KAO PRIRODNI FENOMEN. — Veličina mora je ogromna. More čini najrasprostranjeniju cjelinu na našoj Zemlji tako da i najveće kopnene površine (kontinenti) predstavljaju u njemu samo otoke.⁴ Poznato je da od 510 milijuna km² površine Zemlje more pokriva 361 milijun km². Omjer je dakle mora prema kopnu, 70,8% prema 29,2%.⁵ Za razliku od kopna čija prosječna visina iznosi samo 875 m, prosječna je dubina mora 3795 m. Kad bi se po-

vršina Zemlje izravnala, razina mora bi se podigla samo za 245 m, dok bi kopno potpuno nestalo u moru i spustilo se na dubinu od 2440 m ispod sadašnjeg nivoa mora.⁶ Volumen cjelokupne vodene mase mora iznosi 1370 milijuna km³. Težina vodene mase iznosi 1,44 trilijuna tona, tj. 420-ti dio cjelokupne težine Zemlje.⁷

¹ Tako i *P(etar) M(ardešić)*: More, »Pomorska enciklopedija«, 5. svezak, Zagreb, 1948, str. 320.

² U novije vrijeme kao četvrti ocean tretira se Sjeverno ledeno more. Ovom se moru, naročito u Sjedinjenim američkim državama i Sovjetskom savezu, često daje naziv Arktičkog oceana (Sjevernog ledenog oceana).

³ O daljnjoj diobi mora (na sredozemna, unutarnja i rubna mora, te manja mora drugog, trećeg i četvrtog stupnja), vidi: »Pomorska enciklopedija«, 5. svezak, str. 320.

⁴ *Friedrich Ratzel*: Das Meer als Quelle der Völkergrösse, München u. Berlin, 1911, str. 3.

⁵ Detaljnije o veličini mora, o podjeli Zemlje na kopnenu i vodenu polutku, te o razdiobi oceana i mora na manja mora, zaljeve i morske prolaze, vidi: »Pomorska enciklopedija«, 5. svezak, str. 321.

⁶ Pomorska enciklopedija, 5. svezak, str. 321.

⁷ *Ibidem*.

Već ovih nekoliko podataka ukazuje na važnost uloge koju more, kao prirodni fenomen, igra u životu naše Zemlje i za koju je ono predodređeno već po samim svojim fizikalnim svojstvima, a naročito po svojoj enormnoj prostiranosti (kako površinskoj tako i dubinskoj). S obzirom na karakter naše teme nećemo govoriti o ostalim fizičkim, a još manje o kemijskim, topografskim, biološkim i drugim karakteristikama mora.

3. MORE KAO PRAVNI FENOMEN. — Kao prirodni fenomen, more čini nedjeljivu cjelinu. S gledišta međunarodnog prava, međutim, more ne predstavlja jedinstveno područje. Prema karakteru i opsegu vlasti koju nad morem vrše obalne države i međunarodna zajednica,⁹ more dijelimo na dva osnovna pojasa (kategorije): *obalno*¹⁰ i *otvoreno* more. Uz ove, osnovne pravne kategorije morskog prostora, pravni režimi pojedinih država, a i međunarodno pravo, poznaju i neke specifične pojaseve (potkategorije) prostora koji zaprema more. Prava pojedinih država pokazuju znatne diferencije u odnosu na naziv (terminologiju) i pojam (definicije) ovih pojaseva. Do ovih diferencija dolazi kako zbog različitih političkih i ekonomskih interesa pojedinih država, tako i zbog nejednakih uvjeta njihove pomorsko-privredne konfiguracije. Ove diferencije u terminologiji, međutim, nisu nepremostive. Vodeći računa o nazivu i definicijama koje su najvećma zastupljene u nacionalnim pravima pojedinih država i u međunarodnom pravu,¹¹ danas bi površinski morski prostor mogli podijeliti na četiri pojasa: *unutarnje more*, *teritorijalno more*, *vanjski morski pojas* i *otvoreno more*. Uz ove kategorije (površinskog) morskog prostora, moderno pravo poznaje i pojam epikontinentalnog pojasa.¹²

Unutarnje more naziva se često i »unutarnjim morskim vodama«¹³ (engl. *international waters*, franc. *eaux intérieures*), a nizivaju ga ponekad i »nacionalnim morem«. Pod unutarnjim morem podrazumijevamo one dijelove morskog prostora koji su zaokruženi kopnom i otocima, a koji s kopnenim područjem obalne države stoje u najtješnijoj vezi tako da obalna država ima potpunu vlast nad tim djelovima morskog prostora.¹⁴ U kategoriju unutarnjeg mora spadaju: a) kopnom i otocima potpuno zatvoreni morski predjeli; b) morski prostori unutar luka¹⁵ i sidrišta¹⁶; c) zaljevi čija obala u cjelini pripada jednoj državi, ukoliko ne prelaze određenu širinu i dubinu¹⁷; d) ušća rijeka. *Određivanje opsega* unutarnjeg mora (unutarnjih morskih voda) spada u pravo obalne države. Smatra se, ipak, da se taj opseg mora kretati unutar granica predviđenih međunarodnim pravom.¹⁸ Vanjska granica unutarnjeg mora može biti fiksirana i pravim crtama povučenim između istaknutih tačaka na kopnu ili otocima.¹⁹ *Suverenitet* nad unutarnjim morem pripada obalnoj državi.²⁰ Strane zemlje nemaju u području unutarnjeg mora nikakvih prava, osim onih koja su posebno ugovorena s obalnom državom (kao nosiocem suvereniteta nad unutarnjim morem). Međunarodno običajno pravo, međutim, dozvoljava i trgovačkim brodovima stranih zastava pristup i plovidbu u unutarnjem moru. Takvo pravo — po ispunjenju određenih uvjeta — uživaju i strani ratni brodovi.

Teritorijalno more (engl. *territorial waters*, franc. *mer territoriale*) naziva se i »briježnim morem«, »pribrežnim morem«, odnosno »obalnim vodama«. Pod teritorijalnim morem podrazumijevamo onaj dio morskog prostora (morski pojas, koji leži uz obalu odnosno uz vanjsku granicu unutarnjeg mora, i to u širini koju svaka obalna država određuje svojim propisima.²¹ Za ovu širinu do danas nije postignuta međunarodna suglasnost.²² Prema pravnim propisima pojedinih država, širina teritorijalnog mora kreće se između 3 i 12 nautičkih milja. Ova se širina mjeri, u pravilu, od one crte koja predstavlja najnižu crtu oseke na obali. Pred lukama širina teritorijalnog mora se računa od najdalje istaknutih stalnih instalacija. Kod država koje imaju razvedenu obalu, a naročito kada su u neposrednoj blizini obale smješteni otoci, ova se širina mjeri od već spomenutih pravih crta koje vezuju istaknute tačke na kopnu ili otocima (rtove), s tim da se tok ovih crta-spojnice ne smije udaljiti od osnovnog smjera obale.²³ Ove se crte nazivaju »polaznim« crtama. Vanjska granica teritorijalnog mora je crta čija je svaka tačka udaljena od najbliže tačke polazne crte za određenu širinu teritorijalnog mora. U slučaju da se teritorijalna mora dviju ili više obalnih država međusobno ukrštavaju, granice

teritorijalnih mora pojedinih država računaju se do srednje linije između njihovih obala, ukoliko nisu određene posebnim ugovorima. *Suverenitet*²⁴ nad teritorijalnim morem pripada obalnoj državi.²⁵ Prema opće usvojenom principu međunarodnog prava, teritorijalno more (s odgovarajućim pomorskim i zračnim prostorom) smatra se dijelom, tačnije produžetkom nacionalnog teritorija obalne države. Posljedice ovakvog shvaćanja ogledaju se, između ostalog, u slijedećem: a) obalna država ima pravo donositi zakone i druge pravne

⁸ O ovim karakteristikama, vidi: *idem*, str. 322-330. Proučavanjem mora bavi se posebna nauka koja se zove *oceanografija*, a koja stoji u neposrednoj vezi s mnogim drugim naukama (fizika, kemija, geografija, hidrografija, biologija mora, geologija, matematika itd.).

⁹ O granicama državne vlasti prema moru vidi opširnije: 1. *Juraj Andrassy*, Međunarodno pravo, II izdanje, Zagreb, 1954., str. 86-96; 2. *Natko Katičić*, More i vlast obalne države, Zagreb, 1953.; 3. *Milovan Zoričić*, Teritorijalno more . . . Zagreb, 1953.

¹⁰ O opravdanosti ovog naziva, vidi: *Natko Katičić*, op. cit., str. 6.

¹¹ Nakon konferencije za kodifikaciju međunarodnog prava u Hagu 1930., a naročito nakon međunarodne konferencije radi utvrđenja pravnog režima mora u Ženevi 1958., međunarodno pravo se orijentiralo na slijedeću razdiobu morskog prostora: 1. unutarnje morske vode, 2. teritorijalno more, 3. vanjski pojas ili zona posebnih prava i 4. otvoreno more. Posebno mjesto u razdiobi morskog prostora zauzima »kontinentalni rub« (epikontinentalni pojas). Vidi: *Vladislav Brajković*, More s pravnoga gledišta, »Pomorska enciklopedija«, 5. svezak, str. 330.

¹² S obzirom na karakter i namjenu ovog članka nećemo se, ovom zgodom, baviti pojmom epikontinentalnog pojasa (engl. *continental shelf*, franc. *plateau continental*). O ovome pojasu vidi: 1. *Juraj Andrassy*, op. cit. str. 91; 2. *Juraj Andrassy*, Kontinentalni rub, »Pomorska enciklopedija«, 4. svezak, Zagreb, 1947., str. 423.

¹³ *Juraj Andrassy* (op. cit., str. 87) definira »unutrašnje vode« kao »površine mora koje su s kopnenim područjem neke države u toliko uskoj vezi da ta država ima najveći interes na njima, a isto zbog te okolnosti ona potpuno vlada nad tim površinama«.

¹⁴ Usporedi: *Erman Golubović*, O carinsko-pomorskom postupku, »Carinski pregled«, Beograd, broj 5-1958, str. 1.

¹⁵ Vanjsku granicu luke predstavlja crta koja spaja najdalje istaknute stalne lučke instalacije (gatove, valobrane).

¹⁶ O tome da li sidrišta ulaze ili ne u unutarnje more, vidi: *Natko Katičić*, op. cit., str. 22, 121. i 167.

¹⁷ O mjerilima za širinu ulaza u zaljev, vidi: *Juraj Andrassy*, op. cit., str. 87.

¹⁸ Kao najveća dopuštena širina unutarnjeg mora uzima se često dvostruka širina teritorijalnog mora.

¹⁹ Istaknute tačke na kopnu i otocima nazivaju se, obično, rtovima.

²⁰ *Natko Katičić* (Pravni položaj vanjskog morskog pojasa u sistemu obalnih voda, »Zbornik za pomorsko pravo«, Zagreb, 1957., str. 153) navodi: »Prostor totalne vlasti (ili suverenosti, ako se ona tako shvaća) već je za Grocija bilo samo unutrašnje more (sinus i fretum); sve ostalo područje efektivne državne vlasti na moru ima karakter zone u kojoj je vlast države ograničena . . .«.

²¹ Usporedi: *Dr Stjepan Knežević*, Sloboda mora, »Pomorstvo«, Rijeka, broj 11-1948., str. 451.

²² O ovom pitanju vođeni su pregovori na dvjema međunarodnim konferencijama u Ženevi (1958. i 1960.). Pregovori nisu uspjeli. Smatra se, međutim, da protezanje teritorijalnog mora preko 12 nautičkih milja širine ne može biti priznato kao dopušteno u smislu međunarodnog prava.

²³ Ovo je jedna od tri metode za određivanje vanjske granice teritorijalnog mora (tzv. poligonalna metoda). O drugom dvjema metodama, vidi: *Juraj Andrassy*, op. cit., str. 89.

²⁴ O karakteru i opsegu suvereniteta obalne države u teritorijalnom moru, vidi: *Natko Katičić*, op. cit., str. 147.

²⁵ Ovo je tzv. »teorija suvereniteta«, danas dominirajuća teorija u određivanju sadržaja vlasti obalne države nad obalnim morem. O ostalim teorijama (»teorija servituta«, »teorija akcesornosti« i dr.), vidi: *Juraj Andrassy*, op. cit. str. 90.

propise koji se odnose na područje teritorijalnog mora²⁶; b) vlasti obalne države podvrgnuti su u teritorijalnom moru i strani trgovački brodovi,²⁷ i to u mjeri koja je potrebna za zaštitu interesa obalne države.²⁸ Iako se teritorijalno more smatra dijelom nacionalnog teritorija obalne države, ipak je u međunarodnom pravu općenito prihvaćeno gledište da strani brodovi imaju pravo neškodljivog prolaza²⁹ kroz teritorijalno more. Određivanje pojma »neškodljivog prolaza« vrši se na dva načina. Jedni pisci definiraju ovaj pojam u pozitivnom smislu (»prolaz je neškodljiv . . .«), a drugi u negativnom smislu (»prolaz nije neškodljiv . . .«). Prvi pisci naglašavaju u svojim definicijama nepostojanje, a drugi postojanje povrede sigurnosti, javnog poretka ili carinskih (uopće fiskalnih) interesa obalne države. Danas je skoro općenito prihvaćeno gledište, da pod neškodljivim treba podrazumijevati takav prolaz broda kroz teritorijalno more koji ne služi izvršenju u kakve povrede sigurnosti, javnog poretka ili fiskalnih interesa obalne države. Pravo neškodljivog prolaza uključuje u sebi i pravo zaustavljanja i bacanja sidra (ali samo u slučaju ako je to izazvano potrebom redovite plovidbe, nezgodom ili višom silom), a isključuje, u pravilu, pravo ribarenja, tegljenja plovnih objekata i kabotaže.³⁰

Vanjski morski pojas (engl. *continuous zone*, franc. *zone contiguë*) pojavljuje se i pod nazivom »zona specijalnih prava«, »zaštitni pojas« i dr. Pod vanjskim pojasom podrazumijevamo onaj dio morskog prostora koji leži uz teritorijalno more obalne države i nastavlja se u određenoj širini na vanjsku granicu teritorijalnog mora u pravcu otvorenog mora.³¹ Širinu vanjskog morskog pojasa određuje svaka obalna država svojim propisima, ali se u međunarodnom pravu iskristaliziralo načelo da ova širina ne može biti veća od 12 nautičkih milja od vanjske granice mora (uključujući, dakle, i širinu teritorijalnog mora). Ovaj pojas predstavlja, zapravo dio otvorenog mora,³² ali obalna država ima u njemu izvjesna određena prava³³ koja su stimulirana radi zaštite određenih interesa obalne države, a to su: ekonomski interesi, sigurnost plovidbe, opća državna sigurnost i sanitarna zaštita. Vanjski morski pojas — kao pravna kategorija — nastao je upravo kao posljedica potrebe da se zaštite spomenuti interesi. Pri tome je presudnu ulogu odigrala zaštita carinskih i drugih ekonomskih interesa obalne države, jer su ovi bili najčešće kršeni baš u onom morskome pojasu koji se direktno nastavlja na područje teritorijalnog mora. Prvenstvena je, dakle, svrha ustanove vanjskog morskog pojasa: a) da osigura poštivanje carinskih propisa obalne države; b) da omogućiti zaštitu morskog dna i nadzor nad iskorištavanjem morskog bogatstva.

Otvoreno more (eng. *high seas*, franc. *haute mer*, njem. *hohe See*, tal. *alto mare*) čine sve one morske površine koje leže izvan obalnog mora (scil. izvan teritorijalnog mora odn. vanjskog morskog pojasa obalnih država). Ono obuhvata najveći dio svjetskog mora i za njega vrijedi načelo slobode mora³⁴ koje se danas ubraja u osnovne principe međunarodnog prava. More je slobodno za sve narode pa čak i one koji nemaju morske obale.³⁵ Nijedna država, dakle, ne može bilo koji dio otvorenog mora podvrgnuti svome suverenitetu. S obzirom na plovidbu i iskorištavanje morskog bogatstva more je »res communis omnium.«³⁶ Stoga se glavni sadržaj slobode mora ogleda u slobodi plovidbe, ribolova,³⁷ polaganja kabela i polaganja naftovoda. Kako je i zrak nad otvorenim morem slobodan, to sloboda mora obuhvaća i slobodu prelijetanja. Otvoreno more, kao što smo rekli, ne potpada pod suverenitet nijedne države pa se stoga brodovi na otvorenom moru smatraju plovčim dijelovima države čiju zastavu vijuju.^{37a} Prema tome, svi (trgovački i ratni) brodovi koji plove otvorenim morem podložni su samo zakonima svoje države, a sve ono što se na brodu događa potpada pod jurisdikciju odnosne države. Načelo slobode mora, međutim, poznaje i izvjesna ograničenja, tako da pomorske države i na otvorenom moru vrše izvjesne akte suvereniteta. Ova su ograničenja uvjetovana interesom pomorskih država i međunarodne zajednice da se i na otvorenom moru osigura pravni poredak i sigurnost, kao i suzbijanje anarhije u pogledu iskorištavanja bogatstva mora. Među takva ograničenja ubrajamo:

a) pravo zaustavljanja, prema kojemu organi svake države mogu — na otvorenom moru — zaustavljati, prema pro-

pisima svoje države, sve trgovačke brodove koji vijuju zastavu njihove države;³⁸

b) pravo provjere zastave, prema kojemu ratni brod može — na otvorenom moru — zahtijevati od trgovačkog broda da istakne zastavu i time dokaže svoju nacionalnu pripadnost;³⁹

c) pravo progona, prema kojemu organi svake države mogu — ako je progon započeo u teritorijalnom moru — nastaviti s neprekidnim progonom broda i na otvorenom moru.⁴⁰

U idućem broju od istog pisca

»More kao ekonomski fenomen«.

²⁶ Od osobitog je značaja pravo obalne države na donošenje propisa o ovim pravnim disciplinama; 1. carinskoj službi; 2. sanitarnoj službi; 3. zaštiti od zagađivanja mora; 4. očuvanju i iskorištavanju bogatstva što ga sadrži teritorijalno more; 5. mjerama redarstvenog nadzora; 6. mjerama za zaštitu vojne sigurnosti. U granicama, pak, ovih ovlaštenja od naročito je značaja pravo obalne države da vrši carinski nadzor nad brodovima u teritorijalnom moru, bez obzira na to da li ovi ulaze u koju od njenih luka ili samo prolaze teritorijalnim morem. Ovo se pravo garantira obalnim državama u cilju zaštite njihovih ekonomskih (tačnije: fiskalnih) interesa.

²⁷ Ratni i ostali netrgovački brodovi moraju poštivati samo prometne i lučko-redarstvene propise obalne države.

²⁸ Detaljnije o odnosima teritorijalnog mora, vidi: *Juraj Andrassy*, op. cit., str. 90.

²⁹ Neškodljiv prolaz se veoma često naziva »neofanzivnim« prolazom. Mislimo da današnjem pojmu ovog prolaza bolje odgovara naziv »neškodljiv«.

³⁰ Vršenje ovih prava ovisi o zakonodavstvima obalnih država i o njihovim međusobnim ugovorima.

³¹ Usporedi: *Erman Golubović*, op. cit., str. 3.

³² Vidi: *Natko Katičić*, op. cit., str. 137-154.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Zastupao ga je već Grotius u klasičnom djelu »*Mare liberum*« (1608.). O povijesnom razvoju načela slobode mora, vidi: 1. *Juraj Andrassy*, op. cit., str. 92; 2. *Natko Katičić*, op. cit., str. 38, 74, 104, i 152; 3. *Juraj A(ndrassy)*, Otvoreno more, »Pomorska enciklopedija«, 5. svezak, str. 703; 4. *Dr Stjepan Knežević*, op. cit., str. 450.

³⁵ O pravu države koja nema izravnog pristupa k moru da brodovi njezine pripadnosti plove pod vlastitom trgovačkom zastavom, vidi: 1. *Juraj Andrassy*, op. cit., str. 95; 2. *J(uraj) A(ndrassy)*, Otvoreno more, »Pomorska enciklopedija«, 5. svezak, str. 704.

³⁶ Ovakav status otvorenog mora predstavlja tekovinu modernog prava, a nastao je kao posljedica interesa međunarodne zajednice za otvoreno more. Prema ranijim pravnim shvaćanjima otvoreno more je predstavljalo »res nullius«.

³⁷ Prema najnovijem razvoju kodifikacije priznaje se obalnoj državi pravo da sudjeluje u uređenju i kontroli ribolova u svim djelovima otvorenog mora koji leže uz teritorijalno more. Granica ovih ovlaštenja, dakle, vrlo je neodređena i rastezljiva. Ovo pravo priznaje se obalnoj državi na osnovu same činjenice da je obalna, dakle »ratione territorii«. Vidi: *Natko Katičić*, Pravni položaj vanjskog morskog pojasa u sistemu obalnih voda, »Zbornik za pomorsko pravo«, Zagreb, 1957., str. 150. i 154.

^{37a} O održivosti teritorije o teritorijalitetu broda, vidi: *Juraj Andrassy*, op. cit., str. 93.

³⁸ O »pravu zaustavljanja«, vidi: *E(milio) P(allua)*, »Pomorska enciklopedija«, 6. svezak, Zagreb, 1960., str. 345.

³⁹ O »pravu provjere zastave«, vidi: *V(ladislav) Bra(jković)*, idem, str. 346.

⁴⁰ O »pravu progona«, vidi: 1. *J(uraj) A(ndrassy)*, idem, str. 345; 2. *V. Ibler*, Pravo progona danas, »Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu«, 1953.